

spektiv skildring av Eskilstuna vid tiden för hans ankomst dit, som ger en detaljerad bild av förhållandena i ”smedstaden” strax före industrialiseringen. En liten rest av denna värld dröjde sig kvar i S:s företag – i en nekrolog framhölls visserligen att ”för smidesfabrikationens utveckling till storindustri inom Eskilstuna var han en af banbrytarne” (SvD), men intill sin död hade S en butik i bolagets gård på Kungsgatan där han bedrev försäljning i minut av finare smidesvaror.

S:s arkiv (korrespondens o fotografier) i Eskilstuna stadsmuseum.

Källor o litt: Eskilstuna rådhusrätt o magistrat (F 2:40), ULA; H Källén, En västgöte kommer till stan (opubl ms, 1966, Eskilstuna stadsarkiv).

G Ekerot, Eskilstuna Jernmanufaktur aktiebolag: strödda anteckningar ur dess äldre och nyare historia (1902); Eskilstuna historia, 3 (2002); Eskilstuna stads sparbank 1827–1902 (1902); H Hallström, Eskilstuna sparbank 1827–1927 (1927); K Hellberg, Eskilstuna genom tiderna, 3 (1938); L Magnusson, Den bråkiga kulturen: förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850 (1988); O H Wermelin, Eskilstuna Jernmanufaktur aktiebolag 1868–1943 (1943); dens, Johan Svengren kommer till Eskilstuna (Sörmlandsbygden, 12, 1943), s 33–44. – Art:ar i Aftonbladet 26 aug 1870; Göteborgs Aftonblad 8 jan 1903 o 14 mars 1905; Göteborgsposten 13 aug 1861, 3 jan 1866 o 31 mars 1868 – Nkr:er i Göteborgs Aftonblad 6 mars o SvD 24 feb 1905. – Klingsmide i Eskilstuna 1773–1950: historisk dokumentation (pdf, www.eskilstuna.se, 29 nov 2016).

Lars Magnusson

Svenke (före 1936 *Svensson*), **John Erik Kjell**, f 25 jan 1918 i Skara, d 29 sept 2014 i Sthlm, Engelbr. Föräldrar: stationsinspektören John Sigfrid Svensson o Ester Katarina Svensson. Studentex vid Skara h a l vt 36, inskr vid KTH:s fackavd för kemi o kemisk teknologi 5 sept 36, civ:ing:ex 22 juni 40, anställd vid Flottans skifferoljeverk 41–42, forskn:ingenjör o bitr lab:chef vid Bolidens gruvab 42–48, överingenjör vid ab Atomenergi 48–61, tekn lic vid KTH 11 febr 49, expert i utredn ang överinseende av lagstiftn om fyndigheter av uranhaltig mineral dec 57–dec 58, led av oljeskifferutredn mars 58–maj 61, av Statens råd för

atomforsk 59–64, ordf i Eurochemic, Belgien, omkring 60, tekn dir vid ab Atomenergis atomforsk:station i Studsvik okt 61–dec 72, led av expertgruppen för att leda utvecklingsarb på bilavgasområdet nov 65–april 74, VD för Sv kärnbränsleförsörjn (SKBF) jan 73–maj 83, expert i utredn om radioaktivt avfall (Aka-utredn) maj 73–maj 76. – IVA:s GM 60. – LIVA 68.

G 14 mars 1943 i Sthlm, Matt, m Brita Öhnell, f 30 sept 1920 där, Brännk, d 24 juli 1993 där, Västerled, dotter till l:e baningenjören Karl Gustaf Ö o Dagmar Berglund.

Sedan slutet av 1800-talet var det känt att grundämnet uran förekom i Sverige i stora mängder i de sk alunskifferarna i främst Västergötland och Närke. När Sverige åren efter andra världskriget började aspirera på att bli både en atomvapen- och en kärnkraftsnation kom dessa uranfyndigheter att tilldra sig stort intresse. Erik S kom att under sin tid vid ab Atomenergi bli en av nyckelpersonerna i detta arbete, liksom han senare som chef för SKBF spelade en central roll för att upphandla kärnbränsle och organisera hanteringen av avfallet.

S, som en tid under andra världskriget var anställd vid Flottans skifferoljeverk och sedan var forskningsingenjör vid Boliden, arbetade efter kriget med en licentiatavhandling i oorganisk kemi som dels behandlade förekomsten av uran i svenska alunskifferar, dels utvecklade en metod för extraktion av uran ur dem. Det gjorde honom intressant för det 1947 bildade ab Atomenergi, ett till fyra sjundedelar statligt bolag som hade till uppgift att utveckla civila atomreaktorer. Redan under bolagets första verksamhetsår värvade dess vd Sigurd Nauckhoff (bd 26, s 454) honom för att i en industrilokal vid Vinterviken bygga upp en försöksanläggning för extraktion av uran baserad på den metod som han utvecklat i sitt licentiatarbete. De totala urantillgångarna var i en internationell jämförelse mycket omfattande, och beräknades uppgå till 1 miljon ton. Men halterna var mycket låga, bara ca 200 gram per ton. Utmaningen var att utveckla metoder för att utvinna uran så effektivt och billigt som möjligt. Det handlade om allt från att ta fram mekaniska metoder för krossning och materialhantering till utvin-

ning av uranet på kemisk väg. Dessutom gällde det att försöka lösa de avfallsproblem som uppkom. S samordnade insatser inom alla dessa områden och 1953 färdigställdes en första uranfabrik i Kvarntorp i Närke. 1960 tilldelades S IVA:s guldmedalj ”för hans insatser vid utvecklandet av metoder för framställning av uran ur skiffer”.

1955 blev ett viktigt år för kärnkraften: då hölls en konferens i Genève om atomenergins fredliga användning under vilken USA lovade att dela med sig av sitt kunnande och även förklarade sig berett att sälja såväl naturligt som anriktat uran på den internationella marknaden. I Sverige bildade kraftindustrin i slutet av året ett atomkraftskonsortium (AKK) och samtidigt tillsatte regeringen en atomenergiutredning som konkretiserade planerna för ett ambitiöst kärnbränsleprogram som kom att kallas den svenska linjen. Målet var att utveckla en helt inhemsk kärnbränslecykel, med urantillverkning, tungvattenreaktorer och upparbetning. Tungvattenreaktorerna skulle göra det möjligt att istället för anriktat uran (vilket Sverige inte hade kapacitet att producera) använda naturligt uran, vilket i sin tur skulle göra Sverige oberoende av utlandet så snart de inhemska fyndigheterna började brytas. En ambition för den svenska linjen var också att utveckla egen förmåga att tillverka kärnvapen.

I sitt slutbetänkande våren 1956 föreslog atomenergiutredningen att Sverige skulle satsa på både stora elkraftreaktorer och små reaktorer avsedda för fjärrvärme. Av de senare borde man kunna bygga fem till sex stycken inom tio års tid, varefter en större utbyggnad kunde ta vid. Utredningen förordade samtidigt att ab Atomenergi skulle få en ledande ställning i det fortsatta arbetet. I stort sett följde riksdagen utredningens förslag. För ab Atomenergi, som under sin mångåriga chef Harry Brynielson hade täta band till handelsdepartementet, följde en kraftig tillväxt och uppbyggnad av kompetens. Som ett led i detta deltog man i olika internationella samarbeten, bl a i uppförandet av en kombinerad forskningsstation och plutoniumfabrik i belgiska Mol. S deltog här i planeringen och blev också styrelseordförande för det bolag som skötte driften.

ERIK SVENKE
IVA

Nationellt drev ab Atomenergi på prospekteringen av uran och sökte bygga upp en inhemsk framställning av kärnbränsle. En anläggning som tog till vara erfarenheterna i Kvarntorp, uppfördes under S:s översyn på Billingens sydsluttning i Ransstad i början av 60-talet. Likaså hade ab Atomenergi ansvaret för konstruktionen och byggandet av de tidiga kärnkraftsreaktorerna: först tre forskningsreaktorer under 50-talet, varav en på KTH-området i Stockholm och övriga två vid forskningsstationen Studsvik vid Nyköping, därefter två tungvattenreaktorer för energiproduktion under 60-talet, den ena i Ågesta för att förse Farsta med fjärrvärme, den andra i Marviken på Vikbolandet för enbart kraftproduktion. Reaktorerna avsågs även kunna producera plutonium, som efter utvinning i en upparbetningsanläggning kunde användas vid kärnvapentillverkning. En sådan plutoniumfabrik planerades ligga i Sannäs i norra Bohuslän.

Vid mitten av 60-talet övergavs successivt den svenska linjen. Först bestämde sig den privata kraftindustrin med Oskars-

hamns kraftgrupp ab i spetsen för att satsa på lättvattenreaktorer med anrikat uran från USA. Därefter gav Sverige definitivt upp planerna på kärnvapen och ungefär samtidigt stod det klart att prestigeprojektet Marviken som tänktes drivas med naturligt uran inte skulle tas i drift av säkerhetsskäl. Därmed föll argumenten för att fortsätta den i förhållande till världsmarknadspriset exceptionellt kostsamma utvinningen av uran i Ranstad. Efter fyra års drift lades verket i malpåse 1969, även om viss försöksverksamhet hölls igång under 70-talet.

Alla dessa motgångar för det svenska kärnkraftsprogrammet ledde till att ab Atomenergi, som redan befann sig på konfliktkurs med kraftbolagen och ledande fysiker som Hannes Alfvén och Torsten Gustafson, förlorade i inflytande och omorganiserades: en del blev det halvstatliga bolaget ab Asea atom och den kvarvarande delen i vilken S arbetade blev helstatligt samtidigt som dess verksamhet förlades till Studsvik.

S skulle dock snart byta position. I början av 70-talet, när de första svenska lättvattenreaktorerna togs i drift, blev det nödvändigt att säkra importen av anrikat uran till Sverige. För detta ändamål bildades på statligt initiativ SKBF (senare SKB), med företagen som drev de svenska kärnkraftverken – Vattenfall, Sydkraft och Oskarshamns kraftgrupp – som delägare. S blev bolagets första VD. Under de första åren var SKBF:s primära uppgift att sluta kontrakt om uranimport. Här hade S stor nytta av sitt omfattande internationella kontaktnät och höga anseende inom kärnkraftindustrin.

På 70-talet blev miljöaspekterna allt viktigare i energifrågan. Motståndet mot kärnkraft växte, vilket inte inverkade på S:s positiva syn på energislaget. Efter valet 1976 när kärnkraftmotståndaren Torbjörn Fälldin blev statsminister fick SKBF delvis nya arbetsuppgifter. I den sk villkorslagen som antogs 1977 stipulerades att inga nya reaktorer fick tas i drift utan att kärnkraftsbolagen kunde visa att hanteringen av det högaktiva avfallet kunde ske på ett helt säkert sätt. Nu blev det SKBF:s uppgift att teckna kontrakt för upparbetning av det framtida utbrända bränslet från de nya reaktorerna

samt utveckla metoder för slutförvaring. S hade med sitt internationella kontaktnät en helt avgörande roll när det gällde att teckna alla upparbetningskontrakt. Bl a visade han mycket snabbt fotarbete när det på våren 1977 såg ut som att Barsebäck 2 på grund av den centerledda svenska regeringens tveksamhet inte skulle få starta i brist på ett upparbetningsavtal. Under förhandlingar med företrädare för Cogema, det franska bolag som tänktes sköta upparbetningen, lät han dem förstå att Barsebäck var "Europas ödesreaktor" (S Leijonhufvud). Kom den inte igång, skulle det få oöverskådliga följder för den europeiska kärnkraftsindustrin i stort. Plåderingen gjorde intryck och ledde till ett avtal.

S spelade också en central roll i ett intensivt forsknings- och utvecklingsprojekt kallat Kärnbränslesäkerhet (KBS), som engagerade 450 forskare och experter. Målet var att visa hur det använda kärnbränslet skulle kunna slutförvaras på ett säkert sätt. Projektet fick två inriktningar. Det ena, KBS-1, utgick från att kärnbränslet först upparbetades, varvid plutonium och uran separerades ut för återanvändning i reaktorer, medan återstoden av bränslet inglasades och kapslades in i stålbehållare för att sedan lagras i bentonitlera i djupt belägna berggrum. Det andra, KBS-2, utgick från att man slutförvarade kärnbränslet direkt. Även i detta fall skulle det finnas flera olika barriärer.

S och SKBF bidrog i hög grad till att Statens kärnkraftsinspektion (SKI) kom fram till att de nya reaktorerna skulle få laddas. Detta beslut fattades 27 mars 1979. Följande dag inträffade reaktorolyckan vid Three Mile Island i Harrisburg. Det ledde till ett beslut om att hålla en folkomröstning om kärnkraften, och laddningen av de nya reaktorerna sköts upp till efter denna. Resultatet av folkomröstningen blev att alla reaktorer skulle avvecklas på sikt, enligt ett sedermera överspelat riksdagsbeslut senast 2010.

Villkorslagen tvingade den svenska kärnkraftsindustrin att ge sig i kast med frågan om slutförvaring av använt kärnbränsle och Sverige blev ledande inom forskning och teknikutveckling på detta område. Det svenska systemet för slutförvaring skulle så

småningom bli en modell även för andra länder.

Vid 65 års ålder avgick S som VD för SKBF. Han hade då först spelat en avgörande roll för att utvinna svenskt uran, därefter haft ett övergripande ansvar för landets uranimport och slutligen samordnat arbetet med att utveckla ett system för slutförvaring av det utbrända kärnbränslet.

Tryckta arbeten (egna verk): Råvaror för framtida atomkraft. Föredrag av E S. [Omslag.] Uppsala 1956. (Almqvist & Wiksell). S [16]–42, ill. (Meddelanden från Svenska gruvföreningen, 76). [Ingår även i: Aktuellt om atomkraft. Föredrag av H Brynielsson. Råvaror för framtida atomkraft. Föredrag av E S. Jämte diskussionsinlägg vid Svenska gruvföreningens årssammanträde. [Omslag.] Uppsala 1956. (Almqvist & Wiksell). 52 s, ill. (Meddelanden från Svenska gruvföreningen, 76). S:s föredrag återges även i denna version på s [16]–42. Här åtföljs det dock av ett antal diskussionsinlägg (s 42–52), däribland några av S.] – Ranstad. Teknisk lägesrapport oktober 1967. [Omslag.] Sthlm: AB Atomenergi, 1967. [1], 41, [14] s, diagr, tab. [Tillsammans med L-Å Nöjd och A Peterson. Rapportkod: S-374. Även publicerad som bilaga till: Ranstadsutredningen. {Omslag. Sakkunnig: K E Önnesjö.} {Sthlm:} Finansdepartementet, 1967. [1], 57, 7 bl, diagr, tab. (Stencilerat betänkande, Finansdepartementet, 1967:14).] – Framtidsfrågor i samband med bränsleförsörjning till kärnkraftverk. Sthlm: Svensk Kärnbränsleförsörjning AB, 1973. 16, 14 s. [Föredrag hos Norsk Atomenergiförening den 11 december 1973.] – Högskolekurs i kärnkraftteknik. D 7, Bränslecykeln. [Rubrik.] Studsvik: AB Atomenergi Studsvik, cop 1975. [8] s, s 3–239, [2] s, ill, diagr, tab. ([Omslag:] Studsviks kompendier, 10:7). [Tillsammans med E Strandell, M Mårtensson, O Hindbeck och Å Hultgren. S har skrivit avsnittet Kärnbränsleförsörjning (s 3–42).] – Kärnkraft och kärnvapen. [Verso:] Övers från engelskan: Å Hultgren. Sthlm: Forskningsrådsnämnden, 1980. 44 s, ill, tab. (Källa, 1). [Tillsammans med F Barnaby. Översättning från författarnas originalmanuskript. s 36–43: Personligt yttrande av E S: Internationell samverkan – en nödvändighet! Barnaby och S hade olika uppfattningar i frågan om upparbetning av kärnbränsle. Ett personligt yttrande av Barnaby finns på s 34–35. Ny tr 1980 (dvs 1985).] – Conditions for increased independence in the nuclear fuel cycle. Presented in Mexico city June 1981. Sthlm: SKBF, 1981. 21 s, ill.

Tryckta arbeten (bidrag): S:s bidrag har ej efterforskats, men det kan noteras att vid sökning i Web of science hösten 2016 påträffades fem artiklar med honom som (med)författare. Dessa poster avser perioden 1957–1984. I Science direct finns därutöver ett

konferensbidrag av honom tryckt 1982. Via LIBRIS har påträffats en rapport av honom från en konferens om atomenergins fredliga användning i Genève i augusti 1955 (publicerad i Svenska vattenkraftförningens publikationer 457=1956:1).

Källor o litt: W Agrell, Svenska förintelsevapen (2002); J Anshelm, Från energiresurs till kvittblivningsproblem: frågan om kärnavfallens hantering i det offentliga samtalet i Sverige, 1950–2002 (2006); B Berglund, Nytt förslag i energidebatten (DN 16 jan 1975); T Jonter, Kärnvapenforskning i Sverige: samarbetet mellan civil och militär forskning, 1947–1972 (2002); S Leijonhufvud, (Parentes?: en historia om svensk kärnkraft (1994); E Strandell, Uran ur skiffer: Ranstadverket: 40 års utveckling av processer för utvinning av uran ur mellansvenska alunskiffer (1998); Väd. – Nokr i SvD 22 okt 2014.

Arne Kaijser

Svennberg, Olof Theodor (Tore), f 28 feb 1858 i Sthlm, Barnhusförs, d 8 maj 1941 där, Engelbr. Moder: hushållerskan Josefina Alfonsina S. Smedgesäll i Sthlm, anställd vid gasverket där, debut vid Bijou-teatern 18 nov 77, engagerad vid olika resande teatersällsk 78–91 (bl a F F Novander 78–79, C O Lindmark 79–80 o 82–84, Gustaf Key 80–81, Lorentz Lundberg vid Stora teatern i Gbg 84–85 o 86–88, Albert Ranfts (bd 29) teatersällskap 85–86 o August Lindbergs (bd 23) teatersällskap 88–91), studieresa till Tyskland, Österrike o Frankrike 91–92, gästspel o turnéer i Norden tills med Julia Håkansson (bd 19) 91–95, studieresa till Paris o Berlin dec 93–feb 94, engagerad vid Albert Ranfts Vasateatern 95–98, vid Ranfts Sv teatern 99–02 o 05–19, ledde eget sällsk tills med Julia Håkansson 98–99, 02–05, led av teaterkomm maj 06–mars 07, ordf i styr för Sv teaterförb 24 febr 12–16, i styr för Sv skådespelarfören 23 dec 18–21, engagerad vid K dramatiska teatern 20, chef där 28 jan 22–28, medverkade i filmer o radioteater.

G 11 jun 1905 i Sthlm, Hedv El, m skådespelerskan Karin Wiberg, f 26 mars 1878 i Gbg, Kristine, d 28 dec 1950 i Sthlm, Gust Vasa, dotter till fängelsedirektören Carl Robert W o Anthony Magdalena Robertson Rydeberg.

Tore S hade en lång och framgångsrik